

ש"י עגנון - המטים שנות יצירה

מסכת כלים

מאת דב סדן

א

דברי העיון והחקר ביצירתו של ש"י עגנון אינם מועטים, והביבליוגרפיה (ש. שונמי וג. אלקושי), שאינה אלא מבחר-דברים, וגוספו עליו בינתיים ערכים חדשים, תוכית, אין צריך לומר, כי מעריכיו, אם כולם אם רובם ככולם, מטעימים את ענין לשונו וסגנונו המיוחדים במינם, שהם כלי-מקוריותו ויחודו. אבל אם נבקש עבודות ממש, שאינן מסתפקות באמירה כוללת של הערכה כוללת, נצא בפחי-נפש, כי מחקרים כאלה כמותם כאין. לכתוריה עשויה האלכימיה הזאת למי שוך דעתם של בוחנים וכודקים, ולא היא. באמת, חקר-ייחודם של לשונות סופרינו בדורות אחרים נים כמעט כולו בגדר-תעודה, והיא במודל-מנגינת-העתידות, זולת לשונו של ח. נ. ביאליק, שניתנה עליה יגיעת-חוקרים, הרי שאר ספרותנו

היתה מידת השפעתו, ועיקר-מגמתו הייתה, מתוך בדיקה מפורטת, כי המהבר של הספר הוא, מעידות הספרים בדורות אחרים, נים, הוא המקובל ר' בנימין הלוי, אפשר ומחקרי יעורר תשומת לב מחודשת על "המדת ימים", לא בלבד מצד זיהוי מחברה, אלא גם מצד תכנון ולשונו של הספר גופו, ובמקל ההתענינות הזאת שיובדק במפורט גם ענין-הזיקה וההשפעה על לשונו וסגנונו של ש"י עגנון.

ומשמענו שתי ציטאטות מתוך המונוגרפיה הנזכרת, נשמע גם ציטאטה שלישית, והיא הערה חשובה ביותר ללשונו של המספר: "יש לפעמים להרגיש בריית-מוס של מליצה ופסוק שאין מהם מלה במשפט, בלתי אם הקצב לבד" (שם, עמ' רכ"א). לאמור, הקר לשונו של עגנון אי אפשר לו, שיסתפק בכתובים ורישומי-כתובים, במימרות ורישומי-מיתות המשוקעים, על דרך השינוי והגלגול, בכתביו, שכן הצד השני נה שבינו ובין סופרים אחרים, היתפרנסים גם הם ממעיני-דורות, זמה שאין היא קונה לעצמו מליצה, אם בדפוסה אם בשינויה, אלא קונה חטיבה שלימה, לא על מלותיה וסדר מלותיה, אלא על זיתוכה ורוח-חיותה. לצערנו לא זביא בעל המונוגרפיה כל דוגמה לדבריה, ושעל-כן נשתדל להביא בזה דוגמה כזאת — בסיפורו "עפר ארץ ישראל", נשמע מפי זמספר, שירד לבקר את קרוביו שהשתטח על קברי-אבותיו ונז"מ לו שם שומר-הקברים ונכנס זמו לכלק-שיחה וסיפר לו דברים רבה מענייני-ארץ-ישראל, ושמע ותו שומר-קברים וחשש, שמא ינספר יפסיק באמצע:

ש"י עגנון

לא נגעו בה, מבהינה זה יתד-חורש ואת-חופר.

ב

אפילו בעיות שצווחו דרשונה לא נמצא להן דורש ופותר. הנה כתב א. מ. ליפשיץ, במונוגרפיה הנודעת שלו על עגנון, לאמור: "הוא למד לדבר בלשון דור שלי שום, המליצה המיוחדת של ספרים-מעשיות וספרי-דרוש, של אגרות-שלומים ודברי-תחינות, של ספרי-תולדות ומגילות-גזירות, של פנקסאות וספרי-מנהגים, נתנה את זכריה-הלשון והסממנים לסגנון זה, שהוא עברי ועממי מתהיי לתו, ושעבודותו היא עממיותו" (כתבים, כרך ב', עמ' ר"כ). מאז נכתבו דברים אלה נתרחבו ונתעמקי המקורים, שלשונו של המספר ניזונית מהם, על דרך השלילה הריבונית בהם, או כדרך אמיתו הבדוחה שלו עצמו; בינתיים למדנו קצת לשון-קודש, אבל קשה לומר, כי אפילו תחנה אהת מוחה נותנו הראשונות במסע-לשונו כבר שימשה מצע-של-הקר ואפילו כראשית גישוש לו, ולא עוד גם כשהושטה בעייה בקנה, לא נמצא שיתעורר על טירוחה של ממש, הרי המשך הציטאטה במונוגרפיה הנזכרת: "ביחוד גדלה עליו באותה תקופה השפעת הסגנון של האנונימוס הגדול ב"המדת ימים", שנסך עליו מרוחו ולשונו עדיין לא ראו אצלנו את כל כוח לשונו של זה הקוסם הגדול במדינה, שכל תפארת מליצתה, ויקר רמזי לשונו הקורנים סמליות נב"ל לפני עגנון, ויש אשר הודבק ברוחו ויהי הוא בעל "החמדת" וקרא לעצמו: "חמדת" והיא היה הגיבור בכמה מסיפוריו שראו אור ושלא ראו אור — — " (שם).

באמת לא אמרתי להפסיק, שהרי מה הביב עלינו משיחה של ארץ ישראל, אלא שאנחה נתעקרה מתוך לבו של זה ר' הפסקתי, אמרתי לו למה אתה מתאנח אם משום טובה שלא ראית? לא כל אדם זוכה לכך, ואם משום בניך שנלקחו לצבא, הרי יחזרו בקרוב. אמר לי על אותו אדם שלא זכה לעלות לארץ ישראל אני מצטער, אמרתי לו על זה וודאי יש לך להצטער ולהאנחני שנינו.

אם נאמר לבדוק את הקטע הזה קטן הזה מצד מקורותיו, נשנה הרבה, אם נפליג לבדיקה של אמירה ואמירה, שכן עיקרו בש"מירת הריתמוס של אגדת חז"ל (ברכות ה', ע"ב) שכן לשונה:

ר' אליעזר הלש על לגביה רבי יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייל לדרעיה ונפל נהורא תזייה דהוה קא בכי ר' אליעזר א"ל אמאי קא בכי אי משום תורה דלא אשפת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא אמר ליה על דא ודאי קא בכית ובכו תרוייהו.

כדי לסיים את עיוננו, דין שני נסה בניסוחה העברי של הפיסקה כוליה:

כשחלה ר' אליעזר, בא אצלו רבי יוחנן, ראה שהוא ישן בבית אפלי, חשף את זרועו נפל אור, בכה ר' אליעזר, אמר לו: על שום מה אתה בוכה, אם מ' שום תורה שלא למדת כנפשך. שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, ואם משום מזונות, לא כל אדם זוכה לשני שולחנות, אם משום בנים, זו השן של הבן העשירי, אמר לו: לאותו היופי הבלה בעפר אני בוכה, אמר לו: על זה ודאי יש לך לבכוח, ובכו שניהם.

ועתה מתבקש הקורא להזורר לקרוא את הפיסקה של "עפר ארץ ישראל" והריתמוס יתנגן לו מאליו.

זה מקרוב נתפרסם מחקרו של אברהם יערי "תעלומת ספר ספר חמדת ימים, מי חיברו ימה